

L'impacte de les noves tecnologies sobre la lectura i l'escriptura

Miquel Siguan

Catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona

El progrés de l'electrònica i de la informàtica està afectant profundament totes les nostres activitats, entre les quals la manera com utilitzem la lectura i l'escriptura. Els canvis són tan profunds i tan ràpids que es fa molt difícil avaluar-ne la influència, però, en tot cas, no és difícil advertir que bona part d'aquestes innovacions no fan sinó precipitar canvis iniciats molt abans.

Per orientar la meua reflexió, consideraré aquests canvis en tres àmbits diferents:

- El llibre i les seves funcions en la nostra cultura.
- L'escriptura com a eina de comunicació.
- La literatura i els hàbits de lectura.

El llibre i les seves funcions en la nostra cultura

Si mentre estic posant per escrit aquest comentari sento el desig de consultar una dada —per exemple: és veritat que Shakespeare i Cervantes són rigorosament contemporanis?—, puc, com hauria fet fa uns anys, alçar-me i buscar la resposta entre els meus llibres, o fins i tot anar a una biblioteca pública, però avui no necessito fer-ho: en el mateix ordinador amb què escric i amb un parell de clics, en un moment trobaré a Internet les dades que busco. És, evidentment, una gran comoditat, i encara que jo ja era ben gran quan em vaig habituar a treballar així, ja no sabia fer-ho d'una altra manera. Però no tot són avantatges en aquesta facilitat; de fet, no és difícil advertir que es tracta de la culminació d'un procés que ha portat a marginar el llibre.

El que anomenem *la cultura europea* o, més senzillament, *la història d'Europa* és el pro-

ducte d'una successió de llibres. A les universitats medievals, l'ensenyament es fonamenta en la reflexió i la discussió a partir de textos enfrontats, i el resultat es tradueix en nous llibres. La nova ciència de la naturalesa sorgeix en observatoris i en laboratoris, però es concreta en llibres, que, al seu torn, serviran d'esperó per a nous avenços. Altres llibres ofereixen una fonamentació racional a l'ètica i del progrés de la humanitat. Ser capaç de llegir, de llegir llibres, es converteix en un dret de tots els ciutadans i en una condició del progrés. I la impremta multiplica els llibres a la disposició del públic. Apareixen les biblioteques públiques, amb les quals apareixen els catàlegs i els manuals i els compendis i també les enciclopèdies. No n'hi ha prou de saber llegir per orientar-se entre tants llibres; cal tenir un mínim de cultura general que permeti situar una qüestió particular dins d'un conjunt i que orienti cap als llibres on es pot aprofundir. Aquest és l'objectiu de l'educació: posar l'alumne en situació de trobar el seu propi camí dins la totalitat de coneixements que ofereixen els llibres. I aquesta cultura general és, sobretot, el que pretén oferir l'educació secundària que serveix de porta a la universitat.

Generalitzar per a tothom una cultura general bàsica seria la contribució del sistema educatiu al progrés de la humanitat. Aquest objectiu, clarament enunciat per la Il·lustració, ha trobat, però, un inconvenient: el coneixement científic, que ha acabat per convertir-se en el coneixement per excel·lència; és un coneixement especialitzat que com més avança més s'especialitza. I si avui el progrés s'entén com un avanç en l'especialització, la importància del llibre com a vehicle d'una cultura general com més va més disminueix.

Il·lustraré amb una anècdota el que pretenc dir. Fa molts anys, la primera vegada que vaig estar als Estats Units, vaig visitar la casa d'un col·lega professor universitari. Era una casa molt agradable, amb moltes comoditats, però en la qual, per a sorpresa meua, no hi havia llibres. O, per ser més exacte, sí que n'hi havia —alguns de crims, el darrer *best-seller*, llibres de cuina, manuals de jardineria, guies de telèfons i repertoris semblants—, però no el que a mi em semblava la biblioteca pròpia d'un professor universitari. Quan discretament vaig preguntar on tenia el lloc de treball i on tenia els llibres, em va aclarir que ell no treballava a casa, sinó al seu despatx a la universitat, i que allí utilitzava els llibres i les revistes de la biblioteca universitària, i va afegir que estar al corrent de les darreres novetats en el seu camp seria una despesa que ell no es podia permetre. I no va dir, però vaig entendre, que els llibres de la seva especialitat, quan deixaven de ser actuals, ocupaven un espai que tampoc no estava disposat a cedir a casa seva. Doncs no cal dir que el meu col·lega avui en té prou amb un ordinador i un accés a Internet per disposar de tota la informació que li permet estar al

corrent de les darreres novetats en el seu camp de treball i possibilitar nous avanços. O sigui que, molt més encara que fa trenta anys quan el vaig visitar, el meu col·lega pot prescindir dels llibres.

L'escriptura com a eina de comunicació

L'escriptura ha sigut el gran mitjà per a la comunicació entre persones situades a distància, o sigui, el que s'anomena *correspondència epistolar* —les cartes—, i per a moltes persones, al llarg dels segles des que es va difondre l'escriptura, portar al dia la seva correspondència era una ocupació important. Les cartes permetien comunicar informació de molts tipus i permetien planejar accions conjuntes, però servien també per expressar els propis sentiments i influir en els sentiments dels corresponents, ja que, en principi, la correspondència era sempre recíproca. I en aquest panorama la correspondència amorosa ocupava un lloc important.

L'escola preparava per a aquesta activitat epistolar. La cal·ligrafia es justificava perquè la carta fos llegible per als altres, i a més l'escola proposava regles i models de correspondència epistolars. Per altra banda, el fet d'escriure cartes obligava a reflexionar sobre la pròpia intimitat. L'escriptura de cartes s'acompanyava sovint de la redacció d'un diari.

Des de fa un segle, el telèfon ha multiplicat les possibilitats de comunicació a distància, i no diguem actualment el mòbil. I no sols s'ha facilitat la comunicació oral, sinó també l'escripta: el correu electrònic, els xats, els blocs, els missatges escrits per mòbil...

Amb aquestes innovacions tècniques les possibilitats de comunicació a distància s'han multiplicat, són comunicacions més ràpides i poden arribar més lluny i a més persones. Però clarament són diferents de les cartes antigues, són comunicacions menys pensades, menys elaborades, més a prop del llenguatge oral.

Més encara. Amb facilitat són comunicacions a distància entre persones que prèviament no es coneixen i que potser no estaran mai físicament a prop. Fins i tot es pot fingir una identitat per comunicar-se amb un corresponent, que potser al seu torn també fingeix.

En el límit, així com la correspondència tradicional servia per mantenir i enfortir els contactes malgrat la distància, la comunicació actual afavoreix l'aïllament dels individus en relació amb els seus pròxims.

La literatura i els hàbits de lectura

En tots els temps, el que anomenem *literatura* ha sigut per al lector una manera agradable de passar el temps lliure, experimentant emocions estètiques o senzillament deixant volar la fantasia. En una època en què la literatura, igual que totes les arts, busca l'experimentació, es pot pensar que les tècniques informàtiques obren nous camins a l'experimentació amb les paraules i propiciaran així l'aparició de noves formes literàries, però fins ara no sembla que això s'hagi produït.

La repercussió de la informàtica en el camp literari es pot considerar en una direcció diferent, les possibilitats que l'obra literària arribi als lectors per camins diferents dels tradicionals: la llibreria i el llibre. El llibre en suport informàtic i difós a través d'Internet és una possibilitat real, però que fins ara ha estat poc utilitzada. Decididament, els lectors prefereixen llegir amb un llibre a la mà.

Al meu parer, la repercussió més clara de l'electrònica i de la informàtica sobre la lectura d'obres amb intencions literàries és ben senzill d'advertir. La lectura exigeix temps lliure, temps per a un mateix, i la tècnica moderna ha multiplicat els instruments que ocupen d'una altra manera el nostre temps lliure. La ràdio, la televisió, els jocs electrònics, la xarxa Internet, que permet tota mena de comunicacions a distància...

El doctor Finestres, un erudit del segle XVIII que fou professor a la Universitat de Cervera, tot just jubilat, en una carta a un amic, li explica els seus plans, entre els quals hi ha el de rellegir la *Iliada*. Recorda que al llarg de la seva vida l'ha llegida un parell de vegades, però ara, com que tindrà tot el temps del món, podrà llegir-la a gust, assaborint cada frase. No cal dir que al segle XVIII, ni a Cervera ni enlloc, la major part de la població, àdhuc jubilats, no tenia tant temps com el doctor Finestres, però també és cert que avui la majoria de la població, per assegurar-se la subsistència, ha de treballar molt menys que els pagesos de Cervera, i en canvi tampoc no troba temps per llegir. Fins i tot quedant-se a casa, la televisió, els jocs d'ordinador o els xats per Internet ocupen les hores que en altres temps podia haver dedicat a la lectura.

Caducitat del suport

En un món progressivament accelerat, la informació envelleix ràpidament, i, consegüentment, els llibres que la vehiculen. I en un món llançat a la novetat, els productes literaris també envelleixen ràpidament. Però val la pena recordar que el

suport físic dels llibres tampoc no té una vida il·limitada, i que, al llarg del temps, aquesta vida és cada vegada més curta.

Poques coses admiren més un afeccionat als llibres que tenir a les mans un còdex medieval. Els primers llibres impresos, els incunables en conjunt, es mantenen molt bé. En canvi, els llibres impresos a partir de finals del segle XIX, des que s'utilitzen àcids en la preparació de la pasta de paper, tindran una vida curta, i es diu que d'aquí a cinquanta anys, la majoria hauran desaparegut. I no diguem els periòdics.

Amb l'arribada de la informàtica, el ritme de la caducitat del suport de l'escriptura s'accelera: qui pot llegir avui els disquets que fèiem servir fa quatre dies i que la majoria d'ordinadors actuals ja no accepten? I no sols caduquen ràpidament els suports físics, sinó que a més envelleixen els programes amb els quals s'organitzen les dades informatitzades: fitxers i bases de dades codificats fa uns anys han esdevingut il·legibles, perquè ningú ja no sap manejar els programes amb què es codificaren. O un fet més recent encara i més important: cada dia s'afegeixen a Internet dotzenes de milers de pàgines, i així augmenta contínuament el volum d'informació a la nostra disposició, però ningú no diu que cada dia milers i milers de pàgines deixen de ser mantingudes actives i desapareixen en un buit absolut.

Conclusió

Com a conclusió de tot el que acabo de dir, no sembla exagerat pensar que, abans de l'escriptura, la humanitat vivia en un temps intemporal que repetia indefinidament els mateixos cicles, i que la introducció i la generalització de l'escriptura i del llibre van instal·lar la humanitat en un temps històric que avança en una direcció determinada, un temps que prepara el futur recolzat sobre el passat, mentre que avui el desplegament de les noves tècniques per tractar i per transmetre informació limita cada vegada més el paper de l'escriptura i del llibre i ens porta a oblidar cada vegada més el passat, a ser incapaços de preveure el futur i a instal·lar-nos en un present absolut, que s'escota en si mateix. Però probablement això és una interpretació exagerada influida per la meua edat, que em porta a sobrevalorar el passat, i per les prediccions apocalíptiques que avui es fan sobre el futur del planeta. El més probable és que la humanitat, d'una manera o d'una altra, acabi assimilant les innovacions informàtiques i electròniques, les que avui coneixem i les que vindran, i que comenci així una nova etapa que avui ens costa imaginar.